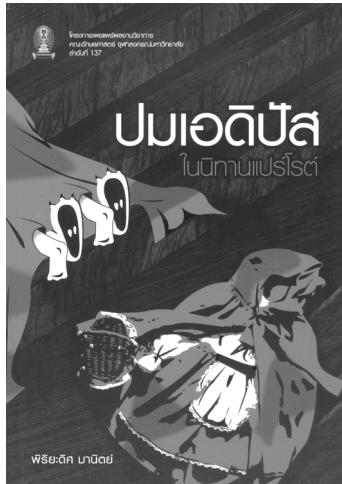

ปมเอดิปัสในนิทานแฟร์โรต์

พรรณราย ชานศิริญ¹

Phannarai Chanhiran

พิริยะดิศ มานิตย์. ปมเอดิปัสในนิทานแฟร์โรต์. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553. 119 หน้า.

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic theory) ถือเป็นทฤษฎีหนึ่งที่แพร่หลายในวงวรรณกรรม โดยทฤษฎีนี้มุ่งศึกษาเรื่องจิตไร้สำนึก (unconscious mind) ของมนุษย์ที่มีความกังวลและความกลัวแอบแฝงอยู่ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud, 1856-1939) ผู้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานทฤษฎีจิตวิเคราะห์ได้วิเคราะห์นิทานปรัมปราเรื่องพระเจ้าเอดิปัส (Oedipus) แล้วอธิบายว่าความฝันของมนุษย์จะสะท้อนให้เห็นความปรารถนาที่ถูกเก็บกดไว้ซึ่งเรียกว่า id เช่น เด็กผู้ชายที่รักแม่มาก และปรารถนาจะให้พ่อพ้นไปจากวิถีชีวิตของตนกับแม่นั้น ก็จะแสดงความปรารถนานี้ออกทางความฝัน (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2548: 270) เรื่องเอดิปัสจึงเป็นแบบของการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาแบบหนึ่งคือ ปมเอดิปัส (Oedipus complex) การวิเคราะห์เรื่องเล่าหรือวรรณกรรมตามทฤษฎีนี้จึงช่วยเน้นย้ำให้มนุษย์เข้าใจสภาพจิตใจของมนุษย์ด้วยกันมากยิ่งขึ้น

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ตามแนวทางของฟรอยด์ ถือเป็นทฤษฎีสำคัญที่ส่งผลต่อการวิเคราะห์เรื่องเล่าหรือวรรณกรรมของชาติต่างๆ โดยเน้นวิเคราะห์ตีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางเพศ จนกระทั่งขยายขอบเขตไปสู่การอธิบายว่านิทาน นิยาย ตำนาน และเรื่องเล่าต่างๆ ล้วนสัมพันธ์กับความปรารถนาในจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะความปรารถนาในวัยเด็กที่สะท้อนผ่านนิทานประเภทเจ้าหญิงเจ้าชายและวีรบุรุษ ซึ่งตัวละครมีคุณสมบัติดีเลิศและสามารถฝ่าฟันอุปสรรคจนประสบความสำเร็จในตอนท้าย ในรูปแบบของการแต่งงานหรือมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย การวิเคราะห์เรื่องเล่าหรือวรรณกรรมตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์จึง

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นที่นิยมและมีความสำคัญในอันที่จะทำความเข้าใจสิ่งที่อยู่ในจิตใจสำนึกของมนุษย์ทั้งยังสามารถขยายขอบเขตไปสู่การเข้าใจลักษณะสากลของมนุษยชาติอีกด้วย

หนังสือเรื่อง ‘ปมเอติปัส’ ในนิทานแปร์โรต์ ของฟริเยดิศ มานิตย์ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอีกเล่มหนึ่งที่หยิบนิทานแปร์โรต์มาตีความตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์ แต่ที่พิเศษคือผู้เขียนกล่าวไว้ในคำนำว่า “ในเมืองไทยยังไม่มีงานวิชาการเกี่ยวกับนิทานแปร์โรต์และการศึกษานิทานแนวจิตวิเคราะห์ออกมาเลย” (ฟริเยดิศ มานิตย์, 2553: คำนำ) การศึกษาในหนังสือเล่มนี้จึงถือเป็นการบุกเบิกสำหรับวงวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศส

มุมมองของผู้เขียนในการตีความนิทานแปร์โรต์ด้วยทฤษฎีจิตวิเคราะห์นี้มีความน่าสนใจอยู่หลายประเด็น เนื่องจากการเปิดมุมมองด้านมิติที่แฝงอยู่ในจิตใจของมนุษย์ที่แฝงอยู่ในนิทาน ส่งผลให้เราเข้าใจความเป็นสากลของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่ว่ามนุษย์ทุกชาติย่อมมีความต้องการหรือแรงปรารถนาในจิตใจใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะแรงปรารถนาที่สัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว การตีความนิทานแปร์โรต์จึงไม่เพียงแต่สะท้อนแรงปรารถนาในจิตใจสำนึกของชาวต่างชาติเท่านั้น แต่สะท้อนแรงปรารถนาในจิตใจสำนึกของมนุษยชาติด้วย

หนังสือเล่มนี้เริ่มด้วยบทนำที่กล่าวถึง ชาร์ลส์ แปร์โรต์ (Charles Perrault, 1628-1703) ชาวฝรั่งเศสผู้ประพันธ์นิทานชื่อดังอย่าง *ซินเดอเรลล่า* *เจ้าหญิงนิทรา* และ *หนูน้อยหมวกแดง* ผู้เขียนกล่าวว่านิทานทุกเรื่องล้วนมีประเด็นเรื่องเพศและความรุนแรงระหว่างบุคคลในครอบครัวเดียวกันแฝงเร้นอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับปมเอติปัสของซิกมันด์ ฟรอยด์ ที่กล่าวถึงเพศและความรุนแรงในครอบครัวรวมทั้งแรงปรารถนาในใจของมนุษย์ทุกคน โดยผู้เขียนกล่าวว่าการเขียนครั้งนี้มิได้ประสงค์จะเข้าใจจิตใจสำนึกของแปร์โรต์ มุ่งแต่เพียงทำความเข้าใจตัวบทเท่านั้น

เนื้อหาในหนังสือประกอบด้วยการวิเคราะห์ปมเอติปัสในนิทานแปร์โรต์เรื่องต่างๆ โดยเน้นที่การสะท้อนความปรารถนาทางเพศระหว่างบุคคลสายเลือดเดียวกัน ซึ่งผู้เขียนแบ่งประเด็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวออกเป็น 4 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกสาว ความสัมพันธ์ระหว่างลูกชายกับพ่อ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาว และความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง โดยอธิบายแรงปรารถนาในจิตใจสำนึกของมนุษย์ผ่านนิทานแปร์โรต์ที่ยกมาเป็นกรณีศึกษาทั้งสิ้น 9 เรื่อง ได้แก่ *นางฟ้า* *ซินเดอเรลล่า* และ *รักใต้หัวหงอนไก่* โดยแบ่งประเด็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวออกเป็น 4 บท บทละ 1 ประเด็น ซึ่งการวิเคราะห์ปมเอติปัสในนิทานแปร์โรต์นี้ผู้เขียนพบว่าสิ่งที่กล่าวถึงปมนี้โดยตรงและการกล่าวถึงในเชิงสัญลักษณ์

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างนิทานแปรโรต์จากเรื่องที่ได้รับคามนิยมหรือเป็นที่แพร่หลายประกอบ การอธิบายเพียงบทละ 1 เรื่อง ดังนี้

บทที่ 1 พ่อ-ลูกสาว: ความปรารถนาต้องห้าม เนื้อหาในบทนี้กล่าวถึงปมเอดิบัซของพ่อกับลูกสาว หรือความปรารถนาทางเพศระหว่างพ่อกับลูกสาวซึ่งปรากฏอยู่ในนิทานแปรโรต์หลาย ๆ เรื่อง โดยผู้เขียนได้ ยกตัวอย่างจากนิทานแปรโรต์จำนวน 3 เรื่อง คือ เรื่องหนึ่งลา เจ้าหญิงนิทรา และแคราสีน้ำเงิน

ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่แรงปรารถนาทางเพศของพ่อที่มีต่อลูกสาวนั้นถูกกล่าวถึงทั้งโดยตรงและเชิง สัญลักษณ์ ในนิทานเรื่องเจ้าหญิงนิทรา ซึ่งเป็นที่แพร่หลายไปทั่วโลกก็กล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อกับลูกสาวเช่นเดียวกัน แต่เป็นการสะท้อนผ่านสัญลักษณ์ เรื่องราวของเจ้าหญิงที่ถูกสาปให้กระสวย บันด้ายดำมือแล้วนอนหลับไป มีเจ้าชายมาช่วยให้เจ้าหญิงพ้นคำสาป และได้แต่งงานกับเจ้าชายนั่นเป็นที่ แพร่หลายมาก แต่ในนิทานแปรโรต์นั้นกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากการแต่งงานของเจ้าหญิงและเจ้าชายอีกว่า เจ้าหญิงอยู่กินกับเจ้าชายจนมีลูกสองคน เจ้าชายฝากลูกและภรรยาไว้กับแม่ของตนที่มีเชื้อสายยักษ์ แม่ของ เจ้าชายพยายามจะกินหลานกับลูกสะใภ้ เมื่อเจ้าชายกลับมาช่วยลูกและภรรยา แม่ก็ฆ่าตัวตายในตอนท้าย

ความน่าสนใจอยู่ที่ว่าการตีความกระสวยบันด้ายดำมือให้เป็นสัญลักษณ์ทางเพศอย่างน้อยสอง แนวทาง แนวทางแรกกล่าวว่าการถูกกระสวยบันด้ายดำมือก็คือการมีประจำเดือนของเด็กผู้หญิงทุกคนเมื่อ อายุ 15 ปี แต่เมื่อพิจารณาในฉบับของแปรโรต์พบว่าไม่มีการกล่าวว่ามีเลือดไหลเมื่อเจ้าหญิงถูกกระสวย ด้ายดำมือ มีเพียงการกล่าวว่าเจ้าหญิงสลบหรือเป็นลมเท่านั้น แนวคิดแรกนี้ไม่ค่อยสมเหตุสมผลนัก

แนวทางที่สองกล่าวว่าการกระสวยบันด้ายคือ การสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง ความรู้สึกลึกซึ้ง และ ความต้องการสมสู่กับคนในสายเลือดเดียวกัน และยังกล่าวแยกที่ละส่วนอีกว่านิ้วมือคือ สัญลักษณ์เพศ ชาย การดำมือคือ ความรู้สึกลึกซึ้ง และกระสวยบันด้ายคือ คลิตอริส ซึ่งผู้เขียนกล่าวว่าน่าสนใจและลงตัว กับบริบทของเรื่องนี้ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงการหลับของเจ้าหญิงว่าคือ การหมกมุ่นกับตัวเองจนมี เจ้าชายเข้ามาปลุกให้ตื่น หรือก็คือการซ่อนความปรารถนาต่อพ่อไว้นั่นเอง

ส่วนตอนท้ายเรื่องเป็นการกล่าวถึงปมเอดิบัซระหว่างแม่กับลูกชายในเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ การที่ลูกชายฝากภรรยาไว้กับแม่ซึ่งเป็นยักษ์นั้นเป็นความปรารถนาที่จะมอบความสุขให้แม่ ผ่านการกินตามทฤษฎีของจิตวิเคราะห์ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับเจ้าหญิงในตอนแรกที่จะมอบความสุข ให้พ่อเช่นเดียวกัน การวิเคราะห์ปมเอดิบัซในเรื่องเจ้าหญิงนิทราจึงเป็นการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของ ผู้ให้กำเนิดคือ พ่อหรือแม่กับลูกที่เป็นเพศตรงข้าม

เนื้อหาของบทที่ 1 โดยรวมแสดงถึงแรงปรารถนาของผู้ให้กำเนิดคือ พ่อหรือแม่กับลูกซึ่งเป็นเพศ ตรงข้ามกับตนได้อย่างชัดเจน ทั้งการกล่าวถึงพ่อที่ต้องการจะแต่งงานกับลูกสาวโดยตรง หรือการกล่าวถึง

ในเชิงสัญลักษณ์ว่าลูกสาวพยายามเก็บกดความรู้สึกเช่นเดียวกับพ่อไว้ โดยการแต่งงานกับผู้อื่นในตอนท้าย รวมทั้งการตีความวัตถุต่างๆ ในเรื่องว่าสื่อถึงความต้องการทางเพศของพ่อกับลูกสาว หรือแม่กับลูกชายไว้ อย่างน่าสนใจ

ใน บทที่ 2 ลูกชาย พ่อ และปมปิตุฆาต เป็นการกล่าวถึงความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ของลูกชายที่มีต่อผู้เป็นพ่อ ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของปมเอดิปัส เหตุการณ์ที่พ่อกับลูกชายขัดแย้งกันเกิดขึ้นอยู่เสมอ ในนิทานแฟร์โรต์ นิทานแฟร์โรต์ที่ผู้เขียนยกมาเป็นกรณีศึกษาคือ เรื่อง เจ้าตัวเล็กและแมวใส่บู๊ต ซึ่งมีทั้งที่สะท้อนปมเอดิปัสอย่างตรงไปตรงมาและการกล่าวถึงในเชิงสัญลักษณ์

ในนิทานเรื่อง แมวใส่บู๊ต กล่าวถึงปมเอดิปัสในเชิงสัญลักษณ์ผ่านตัวแทนคือ แมว (ตัวแทนของลูกชาย) กับ เจ้าของ (ตัวแทนของพ่อ) ซึ่งเป็นลูกชายคนเล็กของเจ้าของโรงสีที่ได้รับมรดกเป็นแมวจากพ่อ จึงคิดจะกินแมวดังแต่แรก แต่แมวอาสาจะช่วยให้เจ้านายของมันได้ดี มันจึงรอดชีวิตและช่วยให้เจ้านายได้แต่งงานกับเจ้าหญิงในที่สุด

ในเรื่องนี้ ตัวเอกคือแมวเป็นภาพแทนของชายที่มีปมปิตุฆาต ผู้เขียนกล่าวว่านิทานเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายกับเรื่อง เจ้าตัวเล็ก กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับแมวมีลักษณะคล้ายพ่อและลูกชาย ตัวละครพ่อของทั้งสองเรื่องมีความคิดจะฆ่าสมบัติหรือลูกของตนเองเช่นเดียวกัน ทั้งจากการนำไปปล่อยไว้ในป่าในเรื่อง เจ้าตัวเล็ก และการที่เจ้านายจะกินแมวของตนในเรื่อง แมวใส่บู๊ต นอกจากนี้ตัวละครทั้งสองเรื่องยังเอาตัวรอดจากการจะถูกพ่อฆ่าด้วยความเฉลียวฉลาดของตน และยังตอบแทนพ่อด้วยการคืนหนี้ชีวิตหรือทำให้พ่อกลายเป็นคนมั่งคั่งได้ทั้งสองเรื่อง จึงสามารถสรุปได้ว่าเรื่องนี้แมวต้องการปลดแอกของความเป็นลูกชายจากพ่อหรือเจ้านายนั่นเอง

บทที่ 2 เป็นการพยายามแสดงให้เห็นว่านิทานแฟร์โรต์แฝงปมเอดิปัสระหว่างพ่อกับลูกชายที่ต้องการจำกัดซึ่งกันและกันผ่านการเอาชีวิตหรือการตอกกลับด้วยทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งเป็นการแข่งขันกันในเชิงอำนาจของเพศชายนั่นเอง

บทที่ 3 ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างแม่กับลูกสาว กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงปฏิปักษ์ระหว่างแม่กับลูกสาว ผ่านนิทานเรื่อง หนูน้อยหมวกแดง และ นางฟ้า ผู้เขียนปูพื้นด้วยทฤษฎีของฟรอยด์ที่ว่า เด็กมักจะรักผู้ปกครองเพศตรงข้าม แต่เป็นปฏิปักษ์กับผู้ปกครองเพศเดียวกัน โดยยกนิทานเรื่อง หนูน้อยหมวกแดง มาตีความในเชิงสัญลักษณ์ นิทานเรื่องนี้กล่าวถึงแม่ที่ให้หนูน้อยหมวกแดงไปหายาย ระหว่างทางเธอพบหมาป่าที่หลอกถามทางไปบ้านยาย หมาป่ากินยายและรอหนูน้อยอยู่บนเตียง หนูน้อยถอดเสื้อผ้าก่อนขึ้นไปบนเตียงและถูกหมาป่ากิน

ในเรื่องนี้ตัวละครและพฤติกรรมต่างๆ ในเรื่องล้วนมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ หมาป่า แทนสัญชาตญาณดิบ ความต้องการทางเพศของผู้ชาย หรือความกำหนัดที่จะครอบครองผู้หญิง ฉากที่หมาป่าชวนหนูน้อยขึ้นเตียงก็สื่อถึงความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างชายกับหญิง นอกจากนี้คำถามของหนูน้อยหมวกแดงเกี่ยวกับการกอดและฟันของหมาป่าก็สื่อถึงสัญลักษณ์ทางเพศของการร่วมเพศนั่นเอง และการที่เรื่องจบลงด้วยความตายของตัวละครต่างๆ ก็ยิ่งสื่อถึงความรุนแรงของการร่วมเพศ จนถึงกับมีผู้กล่าวว่าหมาป่าฆ่าหนูน้อยหมวกแดง

การสื่อถึงปมเอดิปัสโดยตรงก็ปรากฏในนิทานแปร์โรต์เรื่องนี้ผ่านพฤติกรรมของตัวละครหญิงทั้งสามตัว เห็นได้จาก *หนูน้อยหมวกแดง* ฉบับอื่นๆ ผู้เป็นแม่จะเตือนไม่ให้หนูน้อยหมวกแดงคุยกับคนแปลกหน้าหรือมีวุ่นแต่เกลียดอยู่ แต่ฉบับของแปร์โรต์ผู้เป็นแม่กลับไม่เตือนลูกสาวเลย สื่อได้ว่านอกจากงูใจจะฆ่าลูกสาวของตนแล้วยังต้องการฆ่ายายของหนูน้อยหมวกแดงหรือแม่ของตนด้วย ยายเองก็ทำหมวกแดงให้หลานจนถึงจุดนึกขมขื่น หนูน้อยหมวกแดงเองก็มีส่วนต่อความตายของเธอและยายในฉากขึ้นเตียง ถึงแม้เธอจะไร้เดียงสาแต่ก็สื่อพฤติกรรมบางอย่างที่แสดงถึงความปรารถนาจะเป็นเหยื่อ กล่าวคือ เธอขึ้นเตียงกอดแขนหมาป่าโดยไม่ขัดขืนแม้แต่บ่อย นิทานเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นว่าตัวละครหญิงในสายเลือดเดียวกันนำความตายมาสู่กันและกัน โดยมีหมาป่าเป็นสื่อกลางในการทำลายล้างนั่นเอง

ภาพรวมของบทนี้จะสื่อถึงปมมาตุฆาตที่ปรากฏอยู่ในนิทานแปร์โรต์ ตัวละครหญิงในนิทานจะเลือกแสดงพฤติกรรมต่างกันไป อาจเป็นการมุ่งร้ายโดยตรงหรือมุ่งร้ายในเชิงสัญลักษณ์ แต่จุดมุ่งหมายที่ตรงกันคือต้องการนำความหายนะมาสู่แม่หรือลูกที่เป็นสายเลือดเดียวกัน

บทที่ 4 ความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างพี่-น้อง กล่าวถึงปัญหาระหว่างพี่กับน้อง ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งของปมเอดิปัส แม้ปัญหาดังกล่าวจะสะท้อนผ่านนิทานโดยตรงแต่ก็มีการใช้สัญลักษณ์ในเรื่องอยู่หลายแห่ง ในที่นี้ผู้เขียนได้ยกนิทานเรื่อง *ซินเดอเรลล่า* และ *ริเกิร์ตหัวทอง* มาอภิปรายเป็นกรณีศึกษา ความน่าสนใจอยู่ที่นิทานเรื่อง *ซินเดอเรลล่า* ซึ่งกล่าวถึงเด็กผู้หญิงที่ถูกแม่เลี้ยงกับพี่สาวต่างพ่อต่างแม่คอยกลั่นแกล้งอยู่เสมอ เธอได้ไปงานเต้นรำของเจ้าชายโดยมีนางฟ้าเป็นคนเฝ้าเครื่องแต่งกายให้ แต่จะอยู่เกินเที่ยงคืนไม่ได้ วันที่สองเธอทำรองเท้าหลุดข้างหนึ่ง เจ้าชายประกาศตามหาเจ้าของรองเท้าเพื่อแต่งงานด้วย และได้แต่งงานกันในที่สุด

ผู้เขียนกล่าวว่านิทานเรื่องนี้สะท้อนถึงปมเอดิปัสอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่กลัวจะถูกแย่งความรักไป ความขัดแย้งระหว่างพี่กับน้องจึงมักเกิดจากการไม่ต้องการถูกแย่งความรักจากพ่อและแม่ไป ซึ่งปมระหว่างพี่กับน้องนี้สามารถแสดงออกทางวาจาได้มากกว่าปมรักพ่อและแม่ แต่นิทานก็หลีกเลี่ยงปัญหาระหว่างพี่น้องสายเลือดเดียวกันให้กลายเป็นพี่น้องต่างพ่อต่างแม่แทน เพื่อลดความรุนแรงและให้เป็นที่ยอมรับของผู้อ่านมากขึ้น

เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ที่นางเอกร้องขอเสื้อผ้าและรองเท้าสวยๆจากนางฟ้าแล้วพบว่ามีความสำคัญ คือ ต้องการให้ตนโดดเด่นกว่าพี่สาว นอกจากนี้รองเท้ายังเป็นสัญลักษณ์ของอวัยวะเพศหญิงตามทฤษฎีของฟรอยด์อีกด้วย กล่าวคือ รองเท้าที่ทำจากแก้วตีความได้ถึงความเปราะบางหรือเอื่อพรหมจรรย์ของนางเอกนั่นเอง และยังมีการวิเคราะห์ไปถึงความเจ้าเล่ห์ของนางเอกที่ล่อหลอกขอของดีๆ และสวยงามจากนางฟ้าจนพี่สาวต้องชม และการที่รองเท้าหลุดนั้นก็เป็นพฤติกรรมการตั้งใจลืมเพื่อให้คนจดจำนั่นเอง

ในบทนี้จึงตีแผ่ปมขัดแย้งภายในจิตใจไร้สำนึกของมนุษย์อีกประเภทหนึ่งคือความเกลียดชังระหว่างพี่กับน้องโดยเฉพาะพี่น้องที่เป็นเพศเดียวกัน ซึ่งมักออกมาในรูปแบบของการชิงดีชิงเด่นหรืออิจฉาริษยากัน อันเนื่องมาจากพื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะในวัยเด็กที่ต้องการความรักความเอาใจใส่จากผู้เป็นพ่อและแม่แต่เพียงผู้เดียว หรือก็คือปมเอดิปัสแบบหนึ่งนั่นเอง

นิทานทุกเรื่องของแฟร์โรต์ที่ผู้เขียนยกมานี้ชี้ให้เห็นปมเอดิปัสได้อย่างชัดเจน เพราะนิทานเป็นทางออกหนึ่งในการระบายความปรารถนาของจิตไร้สำนึกที่ไม่ควรเกิดขึ้นในชีวิตจริง หนังสือเล่มนี้จึงเปิดโปงอารมณ์เบื้องลึกของมนุษย์ผ่านปมเอดิปัสที่ซึกมันต์ ฟรอยด์เขียนไว้ การวิเคราะห์แง่มุมต่างๆ ในนิทานทั้ง 9 เรื่องของแฟร์โรต์ที่ผู้เขียนยกมานี้แสดงให้เห็นว่า นิทานของแฟร์โรต์ได้สอดแทรกปมขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัวไว้อย่างเข้มข้น ทั้งโดยตรงและเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างพ่อกับลูกสาวที่มีความปรารถนาเบื้องลึกซ่อนอยู่ แต่กลับสะท้อนผ่านพฤติกรรมของตัวละครที่ไม่อาจยอมรับพฤติกรรมเหล่านั้นได้ ดังเรื่องหนึ่งลา เจ้าหญิงนิทรา และเศรษฐีน้ำเงิน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกชายเองก็แฝงอยู่ในเรื่อง เจ้าหญิงนิทรา อย่างเห็นได้ชัด

ความสัมพันธ์ระหว่างลูกชายกับพ่อมักสะท้อนผ่านความขัดแย้งที่ฝ่ายหนึ่งต้องการเอาชนะหรืออยู่เหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง โดยพ่อจะมีลักษณะของการต้องการฆ่าลูกชาย ส่วนลูกชายจะเป็นฝ่ายแสดงปมปิตุฆาตผ่านการให้ทรัพย์สินแก่พ่อหรืออีกนัยหนึ่งคือคืนหนี้ชีวิตให้แก่พ่อผู้ให้กำเนิด ซึ่งปรากฏในเรื่องเจ้าตัวเล็ก และแมวใส่บู๊ต ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาวก็สะท้อนความขัดแย้งของแม่กับลูกสาวที่ต้องการจะฆ่ากันทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ ผู้เป็นแม่อาจจะฆ่าทั้งแม่และลูกสาวของตนผ่านพฤติกรรมต่างๆ กัน เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าสวยๆ ให้ลูกสาวใส่เพื่อให้เป็นจุดเด่นต่อการเป็นเหยื่อหรือถูกทำร้ายซึ่งปรากฏในเรื่อง หนูน้อยหมวกแดง หรือการให้รางวัลแก่ลูกที่ทำความดีแต่ก็สามารถลงโทษลูกที่ทำความชั่วได้ ในเรื่อง นางฟ้า เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้องที่สะท้อนความขัดแย้งผ่านการที่ฝ่ายหนึ่งต้องการเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นน้องสาวอยากเอาชนะพี่สาวด้วยการแต่งตัวสวยๆ หรือการได้แต่งงานกับเจ้าชายที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อม เพื่อแย่งหน้าพี่สาวที่ไม่สามารถมีสามีเช่นนี้ได้ ซึ่งปรากฏในนิทานเรื่อง

ซินเดอเรลล่า นอกจากนี้ยังมีการสร้างคุณสมบัติด้านบวกให้กับตนเองคือ ทั้งสวยและฉลาด เพื่อเอาชนะน้องสาวที่ฉลาดแต่อัปลักษณ์ ในเรื่อง ริเก้ต์หัวทองอนไก่

จากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวดังกล่าวทำให้เห็นว่าผู้เขียนใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ในการศึกษานิทานของแปร์โรต์ โดยเน้นไปที่ปมเอดิปัส ซึ่งหมายถึงความปรารถนาทางเพศของมนุษย์ต่อพ่อหรือแม่ของตน จนอยากจะทำจัดพ่อหรือแม่ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความรักดังกล่าว หรือการที่พ่อหรือแม่แสดงความพึงพอใจต่อลูกที่เป็นเพศตรงข้ามมากกว่าเพศเดียวกัน และยังขยายขอบเขตไปสู่การตีความความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้องที่กลัวจะถูกแย่งชิงความรักของพ่อและแม่ไปจากตน จนเกิดความรู้สึกอยากจะทำจัดพี่หรือน้องได้อีกด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกในครอบครัวที่มีเพศตรงข้ามกันมักมีความปรารถนาทางเพศต่อกัน ส่วนสมาชิกในครอบครัวที่มีเพศเดียวกันมักเกิดความปรารถนาที่จะกำจัดกัน ทฤษฎีนี้จึงมีความสำคัญในอันที่จะทำให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การเลือกใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม หนังสือเล่มนี้จึงถือเป็นการตีแผ่สิ่งเหล่านี้ออกไปในวงกว้าง

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการศึกษาวิเคราะห์ในหนังสือเล่มนี้ถือเป็นการเปิดอารมณ์เบื้องลึกในจิตใจของมนุษย์ที่แฝงเร้นอยู่ในนิทานซึ่งพ่อแม่หรือครูเล่าให้เด็ก ๆ ฟัง จึงน่าสนใจในการอธิบายต่อว่าเหตุใดปมเรื่องเพศและความรุนแรงเหล่านี้จึงแฝงอยู่ในนิทานที่ว่ากันว่าเป็นของสำหรับเด็ก หรืออาจเป็นเพราะเด็กเองที่เป็นผู้ผลักดันให้เกิดปมเหล่านี้ในนิทาน เนื่องจากปมเหล่านี้มีอยู่ในจิตไร้สำนึกของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิด ผู้ประพันธ์นิทานเคยผ่านชีวิตในวัยเด็กมาก่อนจึงเข้าใจจิตใจของเด็กทั่วโลกว่าคงจะมีปมเหล่านี้ติดอยู่ในใจแต่ไม่สามารถหาทางออกได้ จึงแต่งนิทานที่แฝงความรุนแรงระหว่างสมาชิกในครอบครัวขึ้น เพื่อให้เด็กรู้สึกว่ามีทางออก หรือสามารถระบายอารมณ์ความรู้สึกต่อสมาชิกในครอบครัวได้ อย่างน้อยก็ในนิทานที่พวกเขาฟังหรืออ่านอยู่ มิใช่ต้องอดทนอดกลั้นอยู่กับปมที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในครอบครัวอยู่รำไป ถึงแม้เด็กอาจจะยังไม่รู้ว่าปมเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทั่วโลกและฝังอยู่ในจิตไร้สำนึกของตนแล้ว แต่นิทานก็เป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยระบายความกลัดกลุ้มของพวกเขาให้ผ่อนคลายจากปมในจิตใจเหล่านี้ ทั้งยังเป็นการเตรียมการหรือบอกล่วงหน้าให้เด็กได้รู้ว่าปมเหล่านี้เกิดขึ้นจริงอย่างน้อยก็ในนิทานที่พวกเขาคลุกคลีอยู่

จากคำนำของผู้เขียนที่ว่า “ในเมืองไทยยังไม่มีการวิชาการเกี่ยวกับนิทานแปร์โรต์และการศึกษานิทานแนวจิตวิเคราะห์ออกมาเลย” (พิริยะดิศ มานิตย์, 2553: คำนำ) นั้น แสดงให้เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ถือเป็นการบุกเบิกการวิเคราะห์นิทานแปร์โรต์โดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ซึ่งเป็นประโยชน์ในแวดวงการศึกษา ด้านภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก เมื่อพิจารณาในแวดวงการศึกษาวรรณกรรมไทยก็พบว่ามีการนำทฤษฎีจิตวิเคราะห์ไปใช้ศึกษาวรรณคดีนิทานไทยอยู่ไม่น้อย กล่าวโดยลำดับได้ดังนี้

ชลธิรา สัตยารัตนา (2550) กล่าวถึงปมเอดิปัส (Oedipus complex) ไว้ในหนังสือ *วิจารณ์ร้อยวิจารณ์: ตำนานวรรณคดีวิจารณ์แนวร้อยสร้างและสืบสาน* ในบทที่ว่าด้วยปมเอดิปัสจากวรรณคดีไทยบางเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งจากวิทยานิพนธ์ระดับอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2513 ผู้เขียนกล่าวถึงปมเอดิปัสไว้ในนิทานและวรรณคดีไทย 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง *ทรพีทรพา* ซึ่งเป็นเรื่องแทรกใน *รามเกียรติ์* คว้ายชื่อ *ทรพี* มา *ทรพา* ผู้เป็นพ่อ เพื่อจะได้เป็นใหญ่เหนือคว้ายอื่น จึงวัดรอยเท้า *ทรพา* ทุกวันและ *ขวัด* *ทรพา* จนตาย โดยไม่รู้ตัว *ทรพา* เป็นพ่อ เรื่อง *พระยาภมรพิพัฒน์* ที่ *พระยาภมร* มา *พระยาภมร* ผู้เป็นพ่อ โดยไม่รู้ตัวเช่นเดียวกัน วรรณคดีเรื่อง *สิงห์ไกรภพ* ก็ปรากฏปมเอดิปัสถึงสองครั้ง คือ *คงคา* *ประลัยขบถ* ยึดอำนาจของ *ท้าวอินธุมาศ* ผู้เป็นบิดาบุญธรรม และ *สิงห์ไกรภพ* ที่ *หนิ* *พินทุมาร* บิดาบุญธรรม จนทำให้ *พินทุมาร* ตระอมใจตาย นิทานพื้นบ้านเรื่อง *ก่องข้าวน้อย* ทองมาแม่จนตายเพียงเพราะความทิว และเรื่อง *สังข์ทอง* หรือ *สุวรรณสังข์* ขาดก กล่าวถึง *พระสังข์* ที่เกลียดนาง *พันธุรัตน์* มารดาบุญธรรมที่เป็นยักษ์ โดยไม่รู้ตัวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเกลียดผ่านจิตไร้สำนึก เมื่อสังเกตได้ว่าแม่ชอบโกหกเรื่องจำนวนวันที่จะออกนอกเมืองและยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นหลังจากที่รู้ว่าแม่ของตนเป็นยักษ์ สังเกตว่าผู้เล่านิทานหรือกวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องต่างๆ จะถ่ายทอดปมเอดิปัสผ่านบุพการีที่เป็นบิดาหรือมารดาบุญธรรม เพื่อลดระดับความรุนแรงของการทำปิตุฆาตหรือมาตุฆาต

นิทานพื้นบ้าน ของ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2548) ซึ่งใช้ประกอบการศึกษาวิชา FL 474 นิทานพื้นบ้าน (The Folktale) ของภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถึงแม้หนังสือเล่มนี้จะไม่ได้ศึกษานิทานเชิงจิตวิเคราะห์โดยตรง แต่ก็เป็นการกล่าวถึงแนววิเคราะห์เชิงจิตวิทยาโดยใช้ปมเอดิปัส ซึ่งเป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาที่ใช้ในการศึกษานิทานได้ ผู้เขียนกล่าวถึงที่มาของปมเอดิปัสจากโศกนาฏกรรมของกรีก และยังกล่าวถึงการมีผู้นำปมเอดิปัสนี้ไปใช้วิเคราะห์นิทานและตำนานหลายเรื่องในหลายสังคมอีกด้วย

การสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย การศึกษาอนุภาคทางจิตวิทยา ของปริยารัตน์ ขวลิขิตประพันธ์ (2549) ซึ่งปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2547 ที่พยายามหาความหมายและตีความสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในนิทาน โดยใช้วิธีการทางจิตวิทยา ซึ่งถึงแม้จะไม่ได้กล่าวถึงปมเอดิปัสโดยตรงแต่ก็เป็นการนำวิธีการทางจิตวิทยา มาวิเคราะห์นิทานเพื่อให้เข้าใจจิตใต้สำนึกของมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยกล่าวถึงวิธีของ *ซิกมันด์ ฟรอยด์*, *คาร์ล จุง*, *ดานชิกเกอร์* และ *จอห์นสัน*, และ *อีริก ฟรอมม์* เพื่อวิเคราะห์หาความหมายของอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยซึ่งพบบ่อยจนนำไปสู่ความหมายที่สะท้อนผ่านจิตใต้สำนึกร่วมบางประการของคนในสังคมไทยจำนวน 6 อนุภาค เช่น อนุภาคคนสมพาสกับยักษ์ ซึ่งพบบ่อยที่สุดในนิทานไทย ปริยารัตน์ตีความ “ยักษ์” เป็น 2 กรณี คือ กรณีของพ่อตายยักษ์ที่สื่อถึงความสัมพันธ์ของ

พ่อตากับลูกเขยในสังคมไทย ซึ่งสื่อว่าพ่อตามักหวงลูกสาวหรือกีดกันความรักของชายหนุ่ม และกรณีของ เมียยักษ์ที่สื่อถึงความสัมพันธ์ของภรรยากับสามี คือเมียน้อยหรือแม่เลี้ยง (เป็นยักษ์กับลูกเลี้ยง) และอาจตีความถึงหญิงที่ตอนแรกสร้างว่ามีกิจวัตรตามแต่เมื่อโกรธก็เปลี่ยนเป็นโหดร้าย หรือหญิงที่หลงอยู่ในต้นหา ราคะ ไม่มีมายาย และเข้าหาผู้ชายก่อนนั่นเอง ปรียารัตน์สรุปในตอนท้ายว่าอนุภาคต่างๆ ที่พบในนิทานไทยเหล่านี้สื่อถึงการระบายความกดดันหรืออัดอั้นตันใจซึ่งยังมีลักษณะสากลเช่นเดียวกับคนทั่วโลกอีกด้วย

นอกจากข้อมูลที่เป็นนิทานแล้วก็ยังมีการนำทฤษฎีจิตวิเคราะห์นี้ไปใช้ในการวิจารณ์วรรณคดีไทย อย่างวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2514 เรื่อง *พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์* ของสุวรรณา เกรียงไกรเพชร (2549) ในหัวข้อ แก่นเรื่องพระอภัยมณีที่ว่าด้วยความว้าเหวและการขาดความอบอุ่นภายในครอบครัว และความขัดแย้งและการต่อสู้ระหว่างพ่อแม่กับลูก โดยการนำทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์แนวจิตวิทยาเกี่ยวกับจิตไร้สำนึกมาเป็นกรอบความคิดเพื่ออธิบายที่มาและลักษณะของแก่นเรื่องเรื่อง *พระอภัยมณี* ผู้เขียนกล่าวว่าปมเอดิปัสและปมอเลคตราเป็นสิ่งที่ใช้อธิบายแก่นเรื่องได้ เนื่องจากตัวละครเอกเกือบทุกตัวต้องประสบกับภาวะการพลัดพรากจากพ่อแม่พี่น้องจนแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมา นอกจากนี้ยังพบว่าวรรณคดีไทยมีโครงเรื่องที่ลูกขัดแย้งกับพ่อแม่หรือต่อสู้กับพ่อแม่ จนบางครั้งพ่อแม่เสียชีวิต แม้จะเปลี่ยนให้เป็นพ่อแม่บุญธรรมหรือเป็นยักษ์ แต่ก็สะท้อนความต้องการเป็นอิสระของเด็กจากบิดามารดาของตน จนถึงขั้นขัดแย้งอย่างรุนแรง ซึ่งถือได้ว่าเป็นประสบการณ์ร่วมในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ จากเรื่อง *พระอภัยมณี* พบความขัดแย้งระหว่างลูกชายกับพ่อ ซึ่งเป็นปมเอดิปัส และความขัดแย้งระหว่างลูกชายกับแม่คือ มังคลากับพระอภัยมณี สนิสมุขกับนางผีเสื้อ และมังคลา วายุดา วายุพัฒน์ หัสกันกับแม่ ซึ่งทั้งหมดล้วนสะท้อนความปรารถนาที่จะเป็นอิสระจากการควบคุมหรืออิทธิพลของพ่อและแม่ และด้วยวัฒนธรรมไทยจึงต้องเบี่ยงเบนความขัดแย้งจากบิดามารดาแท้ๆ ไปเป็นบิดามารดาบุญธรรมซึ่งเป็นคนหรือยักษ์แทน หรืออาจสร้างเหตุผลให้บิดามารดาทอดทิ้งบุตรไปตั้งแต่เล็ก เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความขัดแย้งในแต่ละครั้ง

จากความนิยมในการใช้ทฤษฎีเชิงจิตวิเคราะห์เพื่อศึกษานิทานหลากหลายชาติรวมทั้งลักษณะของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่มีความเป็นสากลนี้เอง ที่ส่งผลให้ทฤษฎีเชิงจิตวิเคราะห์ยังคงเป็นทฤษฎีที่มีผู้กล่าวถึงอยู่เสมอ และส่งผลให้การศึกษานิทานขยายขอบเขตสู่การทำความเข้าใจจิตไร้สำนึกของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย จนสามารถทำความเข้าใจพื้นฐานจิตใจของมนุษย์ได้ จิตใจของมนุษย์ไม่ว่าจะยุคใด หรือชนชาติใดย่อมคล้ายคลึงกัน คือ ต้องการเป็นอิสระเหนือการควบคุมของบิดามารดา อาจถึงขั้นต้องการเป็นใหญ่เหนือผู้ปกครอง จนแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน นิทาน ตำนาน หรือวรรณคดีก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าเสนอความต้องการเหล่านี้ของมนุษย์ทุกเชื้อชาติ

กล่าวได้ว่าหนังสือเรื่อง 'ปมเอติปัส' ในนิทานแปร์โรต์ เป็นหนังสือที่น่าสนใจเพราะผู้เขียนเปิดปมต่างๆ ในจิตใจของมนุษย์ผ่านนิทานของแปร์โรต์ทำให้ผู้อ่านเข้าใจจิตใจของมนุษย์มากขึ้น ทั้งยังสามารถสำรวจตนเองและคนรอบข้างว่ามีปมเหล่านี้อยู่ในจิตใจหรือไม่ ซึ่งจะนำมาสู่ความเข้าใจพื้นฐานทางจิตใจของมนุษย์ว่ามีความเป็นสากล นั่นคือการต้องการความรักหรือความสนใจจากสมาชิกในครอบครัวเป็นอันดับแรก ดังนั้นสถาบันครอบครัวจึงมีอิทธิพลต่อจิตใจของมนุษย์มากที่สุดไม่ว่ามนุษย์ผู้นั้นจะมีเชื้อชาติใดก็ตาม

บรรณานุกรม

- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. 2550. **วิจารณ์หรือวิจารณ์: ตำนานวรรณคดีวิจารณ์แนวร้อยสร้างและสืบสาน**. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปรียาร์ตน์ เขาวลิตประพันธ์. 2549. **การสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย: การศึกษาอนุภาคทางคติชนวิทยา**, กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิริยะดิศ มานิตย์. 2553. **'ปมเอติปัส' ในนิทานแปร์โรต์**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. 2549. **พระอภัยมณี: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. 2548. **นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.